

v klasičnem pomenu besede, tudi ni vznemirljiva kronika, nič ni dogajanj, samo pričevanje je, dokument o nekem času, o neki slovenski pokrajini in njenih ljudeh. Noben socialni sloj ni premogel toliko upornišтва kot prav primorsko učiteljstvo. Bilo je seveda tudi prvo na udaru, in to brezobzirno, toda prestalo ga je, kot bi dejal Kajuh, z uporno dvignjeno glavo« (Ciril Zlobec).

Miran Komac

France Filipič, **Ob razpotjih zgodovine**. Maribor : Obzorja, 1994, 412 strani. (Documenta et studia historiae recentioris ; X).

Izid knjige *Ob razpotjih zgodovine* ima jubilejni značaj v dveh pogledih: posvečena je petinsemdesetletnici Franceta Filipiča, priznanega zgodovinarja, literata, publicista,¹ hkrati pa je tudi pomemben dosežek uveljavljene zbirke *Documenta et studia historiae recentioris* mariborske založbe Obzorja, saj je Filipičevo delo deseto v njenem okviru.

France Filipič je za jubilejno objavo odbral 19 razprav in člankov, ki so bili že objavljeni v različnih zgodovinskih revijah, lokalnih zbornikih in simpozijih publikacijah, posamezna tudi v tujini, iz obdobja 1975–1992, večina pa jih je iz zadnjega desetletja. V vsebinskem pogledu so prispevki zelo raznoliki, saj obravnavajo različne probleme političnega življenja na Slovenskem in vidne osebnosti v njem, predvsem z vidika levega idejnopoličnega tabora, iz obdobja med vojnami, tri sklepne razprave pa segajo v čas druge svetovne vojne in so lokalnega oziroma regionalnega značaja.

Prvih šest prispevkov s številnimi novimi podatki osvetljuje nekatere zanimive in pomembne osebnosti iz političnega življenja v obdobju med vojnami. Zelo temeljita je portretna študija Lovra Klemenčiča, ki ga je prikazal kot preporodovca, dobrovoljca, rdečarmejca, pomembnega funkcionarja komunističnega gibanja v prvih povojnih letih in kot člana načelstva Jugoslovanske socialnodemokratske stranke, pri čemer je posebej poudaril njegova protiunitaristična in proticentralistična stališča. Dva članka, delno memoarske narave prispevata zlasti k osvetlitvi življenjske poti Dušana Kermavnerja. S precej novimi viri je avtor dopolnil življenjepisno podobo Borisa Kidriča za čas od navezave njegovih stikov s komunističnim mladinskim gibanjem leta 1927 do leta 1935, ko je prevzel funkcijo sekretarja Zveze komunistične mladine Jugoslavije. Zelo zanimiva je podrobna osvetlitev odnosa vodilne politične osebnosti katoliškega tabora dr. Antona Korošca, posebej na ministrskih funkcijah, do marksističnih političnih gibanj v letih od 1919 do 1940, pri čemer je prišel do izraza tudi njegov politični pragmatizem. Obe razpravi je avtor za pričujočo objavo razširil. Delovanje Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca v komunističnem gibanju je bilo deležno kontradiktornih ocen, razprava o njegovi vlogi in programski usmeritvi v letih od 1925 do 1928 pa je dragocen prispevek k objektivni podobi njegovih stališč o enotnih nastopih razrednih strank na volitvah in o odnosu do slovenskega nacionalnega vprašanja.

Osrednji del knjige obsegajo razprave, ki obravnavajo pomembne procese in dogodke slovenske politične zgodovine v dvajsetih in tridesetih letih, posamezne tudi na ožjih območjih. Na mednarodnem kulturnozgodovinskem znanstvenem posvetu Modinci/Mogersdorf je v dveh preglednih referatih osvetlil odnos delavskega gibanja v Sloveniji med vojnami do države in družbe ter problematiko kmeta in kmetstva v programih slovenskih političnih strank oziroma gibanj v letih 1929–1941, na simpoziju v Celovcu pa je prikazal tudi pogloblitve značilnosti odnosa slovenske politične levice do fašizma in nacizma. Pomembno problematiko iz zgodovine protifašističnega oziroma ljudskofrontnega tabora v drugi polovici tridesetih let je podrobno obdelal v razpravah o programih, organiziranosti, oblikah delovanja in vlogi delovnih narodnoobrambnih taborov slovenske visokošolske in srednješolske mladine ter o nastanku, razvoju in pomenu Zveze delovnega ljudstva Slovenije 1939–1941. To problematiko je dopolnil z nekaterimi novimi podatki kot odgovor na polemične zapise o njej, pri čemer je opozoril, da kritično zgodovinopisje »nakazuje kot njeno slabost in kot tujek določeno prevzemanje kominternske politike in njeno nedorečenost v organizacijskih principih« (str. 242). V krajšem prispevku je prikazal kontinuiteto progresivnih stremeljenj v političnem življenju v Prekmurju med vojnami, z dvema sestavkoma pa je osvetlil tudi izdajanje progresivnega tiska med vojnami v Mariboru in posebej značilnosti marksistične publicistike v tamkajšnjem časopisju konec tridesetih let. Avtor se je že v več razpravah lotil obdelave problematike političnih obsojencev v mariborski moški kaznilnici, za objavo v knjigi pa je izbral razpravi o gladovni stavki poleti 1936 in o političnih zapornikih v njej med okupacijo. Posebej naj opozorimo na pomen prikaza usode okoli 300 političnih zapornikov iz avstrijskih dežel (Koroška, Štajerska, Gradiščanska), še zlasti zato, ker ga je po prvi objavi dopolnil z gradivom iz Dokumentacijskega centra odpora na Dunaju in ker v avstrijskem zgodovinopisju ta tema še ni bila prikazana.

V dveh razpravah iz lokalne zgodovine je podal vsestransko podobo območja Radelj ob Dravi med vojnami in kroniko narodnoosvobodilnega boja v tej občini. Sklepna razprava v knjigi o okoli tisoč Slovincih iz avstrijske Koroške v koncentracijskih taboriščih Tretjega rajha kljub težavam z dokumentacijo prva obsežneje prikazuje obseg in potek deportacij slovenskega življa v nemška uničevalna taborišča. Ta tema pa tudi nakazuje Filipičevo načrtno zbiranje gradiva v domačih in tujih arhivih za načrtovano monografijo o koncentracijskem taborišču Mauthausen.

Za večino objavljenih razprav je značilna odlika, da so rezultat temeljitega zbiranja gradiva ne le v arhivih, bibliotekah in muzejih, temveč tudi »na terenu« pri posameznih akterjih, s katerimi je opravil tudi številne razgovore. Le za posamezne pregledne prispevke se je v večji meri oprl na literaturo. Ker je avtor za številne razprave uporabil tudi dokumente iz kominternskega arhiva, naj opozorimo, da smo pred

¹ Glej članek France Filipič – sedemdesetletnik v ZČ 43, 1989, št. 2, str. 272–274.

kratkim končno dobili v Ljubljano prvi tiskani vodnik po kominternskih fondih. Na letošnjem oktobrskem mednarodnem srečanju arhivarjev v Solunu pa so predstavniki kominternskega arhiva tudi zagotovili, da bo v prihodnje vse ohranjeno gradivo v celoti na voljo raziskovalcem, kar je bilo doslej izjema.

Knjiga *Ob razpotjih zgodovine* nam daje podobo težišč Filipičeve raziskovalne ustvarjalnosti v zadnjem desetletju. Avtor je v uvodni besedi posebej poudaril, da se je v razpravah lotil zlasti obdobji oziroma vprašanj, ki so že časovno »odrinjena v preteklost, v svojem sprepletu družbenih dilem pa so nam še vedno tako blizu, da so deležna razvnetih razprav in kontraverznih presoj« (str. 5).

Že uvodoma smo poudarili, da je z izidom knjige v počastitev življenjske obletnice Franceta Filipiča povezan tudi jubilej dragocene zgodovinske znanstvene zbirke založbe Obzorja. V okviru zbirke *Documenta et studia historiae recentioris*, ki jo je od leta 1980 z veliko prizadevnostjo urejal nedavno preminuli zaslužni urednik Branko Avsenak, so doslej izšla različna znanstvena dela iz slovenske zgodovine 19. in 20. stoletja, od znanstvenih izdaj virov o nemški in italijanski okupacijski politiki in raznarodovanju ter dnevnik Maksa Šnuderla, preko monografskih obdelav začetkov samoupravljanja na Slovenskem in vloge Slovencev v politiki jugoslovanske države 1918–1929, do tematskih zbornikov razprav o začetkih industrializacije, o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju, o zgodovini severovzhodne Slovenije in o strokovnem – sindikalnem gibanju na Slovenskem od druge polovice 19. stoletja do leta 1941, deseta knjiga pa je obravnavano Filipičevo delo. Založba *Obzorja* pa je poleg te zbirke izdala še številna memoarska in znanstvena dela s področja zgodovine, izdaja pa tudi *Časopis za zgodovino in narodopisje*.

Jubilantu Francetu Filipiču želimo, da bi uspešno uresničil svoje raziskovalne načrte, založba *Obzorja* pa naj tudi v prihodnje kaže naklonjenost do izdajanja del, ki pomenijo bogatitev poznavanja slovenske zgodovine.

Miroslav Stiplovšek

Paolo Blasina, **Vescovo e clero nella diocesi di Trieste-Capodistria 1938–1945**. Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1993. 184 strani.

Paolo Blasina, raziskovalec pri Deželnem inštitutu za zgodovino osvobodilnega gibanja Furlanije-Juljske Krajine, je strokovni javnosti znan po svojih posegih na področju cerkvene zgodovine, ki so izšli v vidnih italijanskih revijah kot »Cristianesimo nella storia«, »Qualestoria« in v »Rivista di storia e letteratura religiosa«, kjer je leta 1988 objavil znani članek »Santa sede, vescovi e questioni nazionali« in z njim še poglobil znanje, ki nam ga je posredoval Giampaolo Valdevit z delom iz leta 1979 »Chiesa e lotte nazionali: il caso di Trieste 1850–1919.«

V dramatičnih sekvencah tržaške zgodovine zadnjih 100 let se tudi institucija katoliške cerkve ni uspela izogniti butanju valov političnega vsakdana. Iz prejšnjega stoletja vemo, da je Dunaj preko Vatikana dokaj redno v Trstu potrjeval slovenske škofo, kar je bilo po svoje razumljivo, saj je tržaško škofijo naseljevalo večinsko slovensko in hrvaško prebivalstvo. Po letu 1918 se je marsikaj dokaj radikalno spremenilo, kar je zgodovinopisje redno beležilo. Vse do imenovanja Antona Santina na mesto tržaško-koperskega škofa so se zadeve med cerkvem in nacionalnim odvijale za slovenske vernike dokaj dramatično, a vendarle z zavestjo, da se škof Fogar vseeno zavzema vsaj za osnove enakopravnosti. Kasneje, po letu 1938 so se stvari obrnile. Po Lavu Čermelju (Il vescovo Antonio Santin e gli Sloveni e Croati nelle diocesi di Fiume e Trieste-Capodistria) na slabše, po mnenju drugih (Guido Botteri, Antonio Santin, Trieste 1943–45. Scritti, discorsi, appunti, lettere presentate e commentate a cura di G. Botteri) pa na bolje in »v skladu z veliko ljubeznijo, ki jo je škof gojil do vseh vernikov svoje dieceze«. O tem, kako kontroverzna je vseskozi bila oseba A. Santina, so pisali še G. Miccoli, P. Zovatto, G. Cuscito in drugi, kar po eni strani dokazuje veliko zanimanje, ki ga je historiografija namenila osebi in delu tega škofa v letih 1938–45, pa do let priključitve Trsta k Italiji in tja do poznih šestdesetih, ko je Santin prosil za škofovo ad personam. Rodil se je leta 1895, prav takrat, ko je histerija italijanskega iredentizma dosegla spet enega svojih viškov in je apostolski nuncij na Dunaju po tajnih poizvedovanjih jezuita Kolba na Sv. Sedež sporočil, da boleha tržaško-koprski škof Glavina za boleznijo delirium tremens. Vatikan je v bistvu že takrat izbral opcijo, ki se je od Leona XIII vlekla tja do Pija XII, torej opcijo parcialnega interesa nad univerzalizmom.

Antonio Santin je zasedel mesto tržaško-koprškega škofa leta 1938, potem ko je že od leta 1933 bil reški škof. Blasina je pri svojem delu, kar je veliko priznanje njemu in stroki, lahko konsultiral, po izrecnem dovoljenju tržaškega škofa Lorenza Bellomija, arhiv tržaške kurije do leta 1945. Pri svojem delu, (navdihoval se je pri mentorju G. Miccoliju) je upošteval nekatere osnovne mejnike ali pokazatelja »VERŠKEGA ŽIVLJENJA V DIECEZI« (1. poglavje).

Za začetek nam Blasina ponudi v branje Santinovo uvodno razmišljanje in pisanje ob desetletnici konkordata med Vatikanom in fašistično Italijo, da bi bralec lahko razumel, zakaj je Sv. Sedež zamenjal Fogarja s Santinom na stolici Sv. Justa. A. Santin, ki je postal škof na nacionalno mešanem ozemlju (2/3 Slovencev in Hrvatov, 1/3 Italijanov) se je navduševal nad Lateranskim paktom, saj je »ta izredno srečni dogodek, ki ga lahko štejemo med epohalne trenutke zgodovine (frazologija je pač primerna času), ko je bila Italiji povrnjena 'grantina' enotnost duha«. To je bil torej koncept, ki je bil sprejemljiv za Sv. Sedež, čeprav je ta apel prihajal iz krajev, kjer se je ta granit brusil s krasom in flisem in kjer se »vse ljudstvo« pravzaprav ni »združevalo okrog oltarjev blagosloveljenega režima«, kot sta si želela Santin in Vatikan, ki si je po desetletjih italijanskega liberalnega antiklerikalizma izbojeval status državne religije.